

Local Government in the Republic of Estonia

Samorząd terytorialny w Republice Estonii

dr Justyna Ciechanowska

Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Rzeszowskiego

ABSTRACTS

The paper presents a model of local government in Estonia, which was shaped by gradual reforms, as well as its organization, scope of competences and source of finance. The author highlights problems the local government in Estonia struggles with, inter alia economic deterioration connected with labour migration and the huge municipalities' stratification

Niniejsze opracowanie przedstawia ukształtowany w drodze stopniowych reform model samorządu terytorialnego w Estonii, jego organizację, zakres zadań, a także źródła jego finansowania. Autorka zwraca uwagę na problemy z jakimi zmaga się samorząd terytorialny, m.in. na degradację ekonomiczną związaną z emigracją zarobkową społeczeństwa oraz duże rozwarstwienie gmin.

KEYWORDS:

local self-government, Republic of Estonia, municipality, country, territorial structure, samorząd terytorialny, Republika Estonii, gmina, powiat, podział terytorialny.

Samorząd terytorialny jest instytucją sięgającą swoimi początkami średniowiecza. W ciągu kilkuset lat przechodził ciągłe zmiany. Na początku samorząd miejski był samorządem stanowym, który nie spełniał kryterium powszechności, ponieważ nie obejmował wszystkich osób zamieszkujących daną jednostkę terytorialną, a jedynie wybraną grupę społeczną. O kształtowaniu się nowoczesnego samorządu terytorialnego można

mówić dopiero w XIX wieku. Duży wpływ na ten proces wywarły reformy i zmiany wprowadzone w okresie Rewolucji Francuskiej, dzięki którym, w oparciu o koncepcje prawa natury, uznano, iż gminy mają takie same prawa jak pojedynczy obywatel. Oznaczało to, że gmina posiadała własne, przyrodzone, niezbywalne prawa oraz stanowiła instytucję historycznie wcześniejszą od państwa. Przyznano wówczas prymat zadaniom własnym gminy przed zadaniami zleconymi przez państwo. Celem samorządu terytorialnego był udział w wykonywaniu administracji. Istotne znaczenie dla rozwoju samorządu terytorialnego miały również tzw. pruskie reformy samorządowe, m.in. pruska ordynacja miejska z 19 listopada 1808 r, dzięki której prawo samodzielnego zarządzania sprawami miasta, poprzez organy pochodzące z demokratycznych wyborów, zyskali mieszczanie. Zaczęli oni tworzyć korporacje, którym państwo powierzało do realizacji część swoich zadań. Równoległe z państwem prawnym powstała tzw. państwowa teoria samorządu terytorialnego, której celem było powołanie lokalnego społeczeństwa do wykonywania administracji państwowej w terenie¹.

Przemiany instytucji samorządu terytorialnego polegały na przekształcaniu się samorządu stanowego, który obejmował niektóre grupy społeczne, w samorząd ogólnospołeczny, instytucji elitarnej w demokratyczną, rozwiązań partykularnych w ogólne, korporacji mało autonomicznej znacząco niezależną, struktury o małym zakresie kompetencji w strukturę wyróżniającą się szerokim zakresem zadań. Współczesny samorząd terytorialny w poszczególnych krajach europejskich, pomimo podobnych zasad organizacyjnych oraz celów, którym ma służyć, jest zróżnicowany pod względem form prawnych, administracyjnych, organizacyjnych i finansowych, a przede wszystkim liczbą szczebli. Jest to uzależnione głównie od wielkości państwa i liczby stopni podziału administracyjnego, ale też od uwarunkowań historycznych. W mniejszych państwach europejskich występuje on na jednym poziomie².

-
- 1 Z. Niewiadomski, *Samorząd terytorialny [w:] System prawa administracyjnego*, pod red. R. Hausera, Z. Niewiadomskiego, A. Wróbla, t. VI, Podmioty administrujące, Warszawa 2011, s. 104 i n.
 - 2 S. Wróbel, *Samorząd terytorialny państw europejskich. Różnorodność rozwiązań*, Katowice 2012, s. 9-10.

Estonia należy do państw, w których samorząd terytorialny jest jednolity i działa na poziomie gmin.

Przywrócenie samorządu terytorialnego w Estonii należy uznać, zdaniem A. Ferensa, za jedną z najbardziej istotnych zmian ustrojowych³.

Pierwsze prace nad zasadami samorządności lokalnej i strukturą władzy regionalnej w Estonii rozpoczęły się pod koniec lat osiemdziesiątych XX wieku. W 1989 roku odbyły się pierwsze wybory lokalne, a 21 sierpnia 1991 roku uchwalono Ustawę Estońskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej o częściowej zmianie ustawy Estońskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej o podstawach samorządu terytorialnego. Zasady, dotyczące funkcjonowania samorządu terytorialnego, zostały uwzględnione w XIV rozdziale Konstytucji Republiki Estońskiej z 1992 roku⁴. Rozwiązania konstytucyjne, dotyczące instytucji samorządu terytorialnego, przyjęte w Estonii, są realizacją dyspozycji Europejskiej Karty Samorządu Terytorialnego, zgodnie z którą zasada samorządności powinna być zawarta w prawie wewnętrznym i w miarę możliwości w Konstytucji.

Do aktów prawnych, określających ustrój samorządu terytorialnego, oprócz ww. przepisów konstytucyjnych, należy zaliczyć m.in. ustawę Republiki Estońskiej o organizacji samorządu terytorialnego, uchwaloną 2 czerwca 1993 roku, ustawę Republiki Estońskiej o podziale administracyjnym terytorium Estonii z 22 lutego 1995 roku, ustawę Republiki Estońskiej o gminnym i miejskim budżecie z 16 czerwca 1993 roku oraz Ustawę Republiki Estońskiej o skorelowaniu budżetu państwa i budżetów gminnych i miejskich z 13 grudnia 1995 roku, ustawę Republiki Estońskiej o wyborach do rad samorządów lokalnych z 27 marca 2002 roku oraz ustawę Republiki Estońskiej o autonomii kulturowej mniejszości narodowych z 26 października 1993 roku⁵.

3 A. Ferens, *Władza lokalna w procesie przejścia do demokracji na przykładzie Polski, Czech, Słowacji i Węgier (wybrane aspekty struktur i procesów)*, [w:]. *Demokracje Europy Środkowo-Wschodniej w perspektywie porównawczej*, red. A. Antoszewski, R. Herbut, Wrocław 1998, s. 195.

4 J. Zieliński, *Instytucjonalizacja przemian ustrojowych na Litwie, Łotwie i w Estonii*, Warszawa 2004, s. 200, zob. też. J. Zieliński, *Samorząd terytorialny* [w:] *Samorząd terytorialny w Europie Środkowej i Wschodniej*, red. M. Barański, Toruń-Katowice 2009, s. 80 i n.

5 *Ibidem*, s. 87.

Z analizy przepisów konstytucyjnych, dotyczących problematyki samorządu terytorialnego, wynika, że brakuje w nich bezpośredniego wskazania podmiotu. Zgodnie z art. 154 Konstytucji wszystkie sprawy lokalne są rozstrzygane i regulowane przez samorządy lokalne, działające niezależnie w ramach obowiązującego prawa. Mamy tu do czynienia z podejściem przedmiotowym, a więc wskazaniem jakie sprawy samorząd ma realizować i na jakich zasadach. Przepisy konstytucyjne ujmują również samorząd w aspekcie prawa obywateli do otrzymywania od niego różnego rodzaju świadczeń⁶.

Zgodnie z art. 14 Konstytucji samorząd terytorialny jest gwarantem praw i wolności obywatelskich. Z kolei art. 28 Konstytucji stanowi o tym, że władze państwowe mają za zadanie wspierać opiekę socjalną, realizowaną przez samorządy terytorialne, osoby stare, niezdolne do pracy, które straciły w rodzinie żywiciela lub popadły w ubóstwo. Dość ciekawie przedstawiają się rozwiązania dotyczące mniejszości narodowych. Art. 50 Konstytucji przyznaje mniejszościom prawo do tworzenia dla dobra własnej kultury narodowej instytucji samorządowych na warunkach i w trybie określonym ustawą o autonomii kulturalnej mniejszości narodowych⁷.

Zważywszy na powyższe można stwierdzić, że ustrojodawca nie zdefiniował jednoznacznie samorządu terytorialnego. W ujęciu konstytucyjnym samorząd terytorialny występuje w trzech znaczeniach:

- po pierwsze: samorząd jako jednostka administracyjnoterytorialna (§ 157 Konstytucji), której niezależność jest zagwarantowana posiadaniem własnego budżetu;
- po drugie: samorząd jako jednostka samorządu lokalnego, która posiada własny organ przedstawicielski – radę i wykonawczy – zarząd gminy/zarząd miasta;
- po trzecie: samorząd jako forma organizacji życia społecznego (art. 159 Konstytucji)⁸.

6 Ibidem, s. 84.

7 Zob. szerzej K. Dąbrowski, *Samorząd terytorialny w Republice Estonii* [w:] *Samorząd terytorialny w państwach Unii Europejskiej*, red. M. Czuryk, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, Warszawa 2015, s. 177.

8 J. Zieliński, *Samorząd...*, op. cit., s. 89.

Podział terytorialny Estonii jest uregulowany w ustawie z 22 lutego 1995 r. o podziale administracyjnym państwa, zgodnie z którym składa się on z trzech rodzajów jednostek: gminy, miasta i powiaty. Obszar Estonii dzieli się na piętnaście powiatów (*maakonnad*): Harjumaa, Hiiumaa, Ida-Virumaa, Järvamaa, Jõgevamaa, Laanemaa, Laane-Virumaa, Parnumaa, Polvamaa, Raplamaa, Saaremaa, Tartumaa, Valgamaa, Viljandimaa i Varamaa. Zadania w nich wykonuje administracja państwowa⁹.

Podział terytorialny Estonii z niewielkimi zmianami został odziedziczony po Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. Granice powiatów pokrywają się z obszarem 15 radzieckich rejonów. Po 1989 r. zmieniono jedynie ich nazwy w taki sposób, aby odpowiadały historycznym nazwom terytoriów położonych na ziemiach estońskich, a nie miastom, stolicom dawnych rejonów, jak to było w czasach sowieckich, kiedy nazwa rejonu wywodziła się od nazwy miasta, które było siedzibą władz rejonowych¹⁰.

Obecnie system samorządu lokalnego w Estonii jest jednoszczeblowy¹¹ i działa na poziomie gmin. Ogólna ich liczba wynosi 226. Wyróżnia się wśród nich 33 gminy miejskie (*linn*) oraz 193 gminy wiejskie (*vald*). Gminy mogą dzielić się na mniejsze jednostki, które są tworzone w oparciu o kryterium przedmiotowe, tj. o zadania, które mają zrealizować. Decyzja o podziale gmin na mniejsze jednostki administracyjne lub o wyodrębnieniu nowych należy do rad, które uchwalają statut określający ich granice, kompetencje, środki finansowe oraz sposób nadzoru. Zasadą jest, że są to jednostki pomocnicze dla organów władzy samorządowej, które nie mają prawa do stanowienia prawa miejscowego. Władzę w nich wykonują szefowie, wybrani przez zarządy gminne¹².

9 W regionach (powiatach) przedstawicielem rządu w terenie jest gubernator powiatu (*maavanem*). Administracja rządowa w terenie występuje również w postaci terenowych agend ministerstw i urzędów. Wpływ administracji rządowej zauważalny jest również na poziomie lokalnym, a to w postaci zadań zleconych i procedur nadzoru.

10 K. Dąbrowski, *Samorząd...*, op. cit., s. 174.

11 Jeszcze do 1994 roku obowiązywał dwuszczeblowy samorząd lokalny w Estonii. Por. K. Karbowska, *Republika Estońska*, [w:] *Systemy polityczne państw Unii Europejskiej*, red. K. A. Wojtaszczyk, M. Poboży, Warszawa 2013, s. 368.

12 J. Zieliński, *Samorząd...* op. cit., s. 89-90.

Zgodnie z art. 2 ust. 2 ustawy o organizacji samorządu terytorialnego z 2 czerwca 1993 roku samorząd terytorialny jest zorganizowany w oparciu o podział na jednostki administracyjne i działa poprzez demokratycznie wybrane organy ustawodawcze i wykonawcze. Do głównych zasad, na podstawie których funkcjonuje samorząd terytorialny, należą m.in.: niezależność oraz samodzielność w organizowaniu i realizowaniu spraw lokalnych, gwarancja mieszkańcom korzystaniu z ich praw, przestrzeganie prawa w zakresie swoich funkcji i zadań, odpowiedzialność samorządu za własne działania, partycypacja mieszkańców w wykonywaniu władzy lokalnej, transparentność działania, świadczenie usług publicznych na jak najbardziej korzystnych warunkach¹³.

Zadania i działania podejmowane przez struktury samorządowe zostały wymienione na poziomie ustawowym. Z uwagi na to, że samorządy wykonują zadania nieprzypisane wyraźnie do kompetencji innych organów, co oznacza, że korzystają z domniemania kompetencji, należy przyjąć, że katalog zadań wskazanych w ustawie ma raczej charakter przykładowy¹⁴.

Do zadań własnych samorządu należy zakwalifikować głównie kwestie związane z edukacją na szczeblu podstawowym i średnim¹⁵, ochroną zdrowia, opieką społeczną, porządkiem i bezpieczeństwem publicznym, budową i utrzymaniem dróg, kanalizacją, komunikacją oraz ładem przestrzennym i ekologicznym.

Samorządy realizują również zadania zlecone o charakterze ogólnopństwowym, które muszą posiadać wyraźną delegację ustawową i gwarancje finansowe ich realizacji.

Kolejnym rodzajem zadań są zadania powierzone. Ich przekazanie następuje wskutek porozumienia pomiędzy określonym samorządem a kompetentnym organem państwa. Jacek Zieliński, porównując wyżej zaproponowany podział zadań w samorządzie terytorialnym, wskazał, że zakres zadań zleconych i własnych różnicowany jest według kryterium własności, co oznacza, że poszczególne zadania są realizowane przez ten podmiot, który jest właścicielem mienia¹⁶.

13 K. Dąbrowski, *Samorząd...*, op. cit., s. 182.

14 J. Zieliński, *Instytucjonalizacja...*, op. cit., s. 203.

15 Zob. R. Runiewicz-Jasińska, *Polityka oświatowa państw nadbałtyckich (Litwy, Łotwy, Estonii)*, Toruń 2005, s. 90-92.

16 J. Zieliński, *Samorząd...*, op. cit., s. 86.

Samorządem terytorialnym kierują instytucje władzy lokalnej, które nie podlegają instytucjom państwowym. Zgodnie z art. 4 ustawy o organizacji samorządu terytorialnego do organów gminnych należy rada (volikogu) i zarząd (valitus).

Rada (volikogu) jest organem przedstawicielskim samorządu lokalnego. Składa się z co najmniej 7 radnych, których liczba uzależniona jest od liczby mieszkańców. W gminach powyżej 2 tysięcy mieszkańców skład rady liczy 13 radnych, powyżej 5 tysięcy – 17, powyżej 10 tysięcy – 21 radnych, powyżej 50 tysięcy – 51 radnych. Kadencja trwa cztery lata. Wybory do rady gminy są powszechne, równe, bezpośrednie i odbywają się w głosowaniu tajnym. Przeprowadzane są w trzecią niedzielę października. Mandaty rozdzielane są zmodyfikowaną metodą d'Hondta. Liczba mandatów w poszczególnych okręgach jest uzależniona od liczby mieszkańców, z wyjątkiem miasta Tallin, w którym okręgi zorganizowane są w oparciu o dzielnice. Mandaty przewidziane do obsadzenia są rozdzielane proporcjonalnie na dzielnice. Mandaty, które nie zostaną obsadzone, rozdziela się metodą największych reszt z uwzględnieniem liczby zarejestrowanych wyborców na dzień 1 czerwca w danym roku wyborczym¹⁷.

Rada (volikogu) jest organem legislacyjnym i kontrolnym. Jest ona zobligowana do ustanowienia komisji rewizyjnej. Sprawuje nadzór nad działalnością zarządu zgodnie z wytycznymi zgromadzenia. Natomiast pozostałe komisje stałe i komitety *ad hoc* rada powołuje stosownie do przepisów obowiązującego statutu. Posiada ona prawo stanowienia prawa lokalnego, które zaliczane jest do źródeł prawa powszechnie obowiązującego. Podlega ono publikacji w dzienniku urzędowym „Riigi Teataja”. Obowiązkiem jest publikacja tekstów ujednoliconych, co w Estonii, z uwagi na elektroniczny proces legislacyjny, wydaje się być proste. Elektroniczna wersja dziennika urzędowego „Riigi Teataja”, dzięki elektronicznej, informatyzacji, dobrej konstrukcji stron internetowych oraz małej objętości ustaw, jest dostępna i przejrzysta dla obywateli¹⁸.

Rada gminy podejmuje uchwały, dotyczące m.in. budżetu, spraw finansowych, zatwierdzenia statutów, wyboru przewodniczącego i zastępców rady, wyboru zarządu, prowadzenia działalności gospodarczej na terenie

17 Local Government Council Election Act, <https://www.riigiteataja.ee/en/tolge/pdf/506112013004> (01.09.2015 r.), passim, zob. też, J. Zieliński, *Samorząd...*, op.cit., s. 90.

18 K. Dąbrowski, *Samorząd...*, op. cit., s. 179.

jednostki samorządu terytorialnego, planu zagospodarowania przestrzennego, bezpieczeństwa i porządku publicznego, gospodarki odpadami, warunków zatrudnienia pracowników samorządowych etc.¹⁹

Organ wykonawczy w gminie wiejskiej i miejskiej stanowi zarząd (*valitsus*). Do zasadniczych zadań tego kolegialnego organu należy wprowadzanie w życie decyzji podjętych przez radę, rozstrzyganie o składzie zarządu oraz obsadzaniu stanowisk kierowniczych w jednostkach organizacyjnych podległych zarządowi, a także określanie kwestii, dotyczących społeczności lokalnej w zakresie nieprzypisanych zakresowi działań rady. Na czele zarządu stoi burmistrz (*linnaepe, vallavanem*) wybrany na okres kadencji rady. Wyboru burmistrza, jak również ewentualnej decyzji o skróceniu jego kadencji, dokonuje rada. W momencie wyboru uzyskuje on prawo do tworzenia składu zarządu, a po zaakceptowaniu przez radę całego składu zarządu – wszystkie prawa i obowiązki. Istotne jest, że wraz z wyborem nowej rady, na jej pierwszym posiedzeniu, zarząd wcześniejszej kadencji powinien złożyć rezygnację. Jednak z mocy prawa wykonuje wszystkie obowiązki do czasu zatwierdzenia nowego zarządu, co oznacza, że jest on organem zapewniającym ciągłość sprawowania władzy²⁰.

Gmina posiada osobowość prawną, pozwalającą na posiadanie własnego budżetu. Do głównych źródeł dochodu gminy zalicza się m.in.: podatki, dochody ze sprzedaży towarów i usług, dochody z obrotu majątkiem ruchomym i nieruchomym stanowiącym własność samorządu, z ubezpieczeń oraz zagranicznych dotacji²¹.

Problemem samorządu terytorialnego w Estonii pozostaje nadmierne rozdrobnienie, a co za tym idzie istnienie wielu małych gmin, które nie posiadają odpowiedniej zdolności gospodarczej, politycznej i administracyjnej, aby sprostać powierzonym zadaniom. Kolejnym istotnym czynnikiem, który ma wpływ na ustrój, funkcjonowanie samorządu terytorialnego jest rozwarstwienie estońskiego społeczeństwa z faktu zamieszkiwania 121 narodowości. Największy problem stanowi ludność rosyjskojęzyczna. Zasiadają oni głównie miasta na estońsko-rosyjskim pograniczu oraz prowincje

19 Ibidem, s. 183.

20 J. Zieliński, *Samorząd...*, op. cit., s. 101.

21 Ibidem, s. 103-104.

Hajru, Wironia Zachodnia, Wironia Wschodnia oraz Tartu. Bardzo duży odsetek Rosjan nie ma obywatelstwa estońskiego, co powoduje, że nie bierze czynnego udziału w życiu publicznym, a trzeba podkreślić, że czynne prawa wyborcze przysługują tylko obywatelom Estonii. Może to powodować problem legitymizacji władzy samorządowej na obszarach ludnościowo rosyjskich. Konstytucja jednak gwarantuje mniejszościom narodowym prawo tworzenia, dla dobra własnej kultury narodowej, instytucji samorządowych na warunkach i w trybie określonym ustawą o autonomii kulturalnej mniejszości narodowych.

Za mniejszość narodową uznaje się grupę, która liczy minimum 3000 tys. osób i musi udowodnić związek z zamieszkiwaniem na terenach Estonii oraz wyrażać chęć zachowania swojej kultury, języka, religii. Przedstawiciele mniejszości samodzielnie wybierają Radę Kultury, która może tworzyć własne organizacje terytorialne, instytucje kulturalne, oświatowe. Prawidłowe funkcjonowanie Rady Kulturalnej wspiera urząd doradczy, tzw. Rada Konsultatywna Mniejszości Narodowych lub okrągły stół mniejszości, którego głównym zadaniem jest rozwiązywanie problemów mniejszości²².

Można rzec za K. Dąbrowskim, że od „strony teoretycznej dawałoby to możliwość wprowadzenia w Estonii samorządu narodowościowego²³”.

Wracając jednak do problemu rozwarstwienia gmin i wyludniania się niektórych terenów, obecnie obserwuje się tendencję konsolidacji, łączenia gmin, po to aby zmniejszyć ich liczbę, przy jednoczesnym usprawnieniu ich działania. W 2002 roku zredukowano liczbę gmin z 247 do 241, w 2005 roku do 227. Niemniej, uwzględniając standardy wyznaczone przez państwa Unii Europejskiej, powinno ich być 40-100²⁴.

Obecnie problemem samorządu terytorialnego w Estonii jest degradacja ekonomiczna, wynikająca z emigracji zarobkowej społeczeństwa. Ponad 300 estońskich wsi liczy mniej niż 3 mieszkańców. Ponad 60%

22 J. Sozański, *Prawa mniejszości narodowych w niepodległej Litwie, Łotwie i Estonii*, Warszawa 1998, s. 62.

23 K. Dąbrowski, *Samorząd...*, op. cit., s. 179-178.

24 K. Karbowska, Republika Estońska, [w:] *Systemy polityczne państw UE*, tom I, red. K. A. Wojtaszczyk, M. Poboży, Warszawa 2013, s. 368.

mieszkańców kraju grupuje się w północnej części Estonii, najmniej zasiedlona jest część zachodnia, a dokładnie powiat Parnawa. Dlatego beneficjentem przemian ustrojowych stały się dwa miasta: Tallin i Tartu. Sytuacja ta powoduje problemy w zarządzaniu poszczególnymi jednostkami samorządu terytorialnego. Ratunkiem dla efektywności zarządzania małymi gminami jest e-administracja. W dziedzinie informatyzacji i cyfryzacji państwa Republika Estońska znajduje się w ścisłej europejskiej czołówce. Ponad połowa społeczeństwa ma stały dostęp do Internetu i posiada własny podpis elektroniczny, a znaczna większość regularnie korzysta z elektronicznej bankowości oraz składa deklaracje podatkowe on-line. Można rzec, że Estonia w zakresie wdrażania nowoczesnych technologii do prawa i ich praktycznego stosowania jest niewątpliwym prekursorem i potęgą. Oczywiście brakuje ciągle standardowych rozwiązań legislacyjnych, dotyczących m.in. jednolitej definicji dokumentu elektronicznego, środków komunikacji elektronicznej czy nośnika danych, jednak biorąc pod uwagę całość funkcjonowania e-administracji w Estonii, trzeba powiedzieć, że stanowi ona dobry wzór do naśladowania dla innych państw²⁵.

25 Zob. szerzej M. Chlewicki, A. Kędzierska, M. Oranowski, *Elektroniczna administracja w Estonii*, Wrocławskie Studia Erazmiańskie. Zeszyty Studenckie. Studia Erasmiana Wratislaviensia. Acta Studentium 2010, nr 4, s. 195-207.

REFERENCES

Monografie i pozycje zwarte

- Ferens, A. (1998). Władza lokalna w procesie przejścia do demokracji na przykładzie Polski, Czech, Słowacji i Węgier (wybrane aspekty struktur i procesów). W: A. Antoszewski, R. Herbut (red.), *Demokracje Europy Środkowo-Wschodniej w perspektywie porównawczej*. Wrocław.
- Hydle, J., Rosłonek, A. (2005). Estonia. W: *Nowa Dziesiątka Unii Europejskiej*. Warszawa.
- Sozański, J. (1998). *Prawa mniejszości narodowych w niepodległej Litwie, Łotwie i Estonii*. Warszawa.
- Jagusiak, B. (2011). *Systemy polityczne państw sąsiedzkich Polski*. Warszawa.
- Dąbrowski, K. (2015). Samorząd terytorialny w Republice Estonii. W: M Czuryk, M. Karpiuk, J. Kostrubiec (red.), *Samorząd terytorialny w państwach Unii Europejskiej*. Warszawa.
- Runiewicz-Jasińska, R. (2005). *Polityka oświatowa państw nadbałtyckich (Litwy, Łotwy, Estonii)*. Toruń.
- Regulska, J., Regulski, J. (2000). Reforma samorządowa w Europie Środkowej i Wschodniej – sukcesy i porażki. W: *Europa Środkowo-Wschodnia, Region, Państwa i Społeczeństwa w czasie Transformacji*, Rybczyńska J.A. (red.). Lublin
- Wróbel, S. (2012). *Samorząd terytorialny państw europejskich. Różnorodność rozwiązań*. Katowice.
- Niewiadomski, Z. (2011). Samorząd terytorialny. W:; R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel (red.) *System prawa administracyjnego*. T. VI, Podmioty administrujące. Warszawa.
- Zieliński, J. (2005). Estonia. W: M. Barański (red.), *Systemy polityczne państw Europy Środkowej i Wschodniej. Ustrój, organy władzy, partie polityczne*, Katowice.
- Zieliński, J. (2009). Estonia. W: Barański M. (red.), *Władza państwowa i administracja publiczna w państwach Europy Środkowej i Wschodniej*. Toruń.
- Zieliński, J. (2004). *Instytucjonalizacja przemian ustrojowych na Litwie, Łotwie i w Estonii*. Warszawa, M. Chlewicki, A. Kędzierska, M. Oranowski, *Elektroniczna administracja w Estonii*, Wrocławskie Studia Erazmiańskie. Zeszyty Studenckie. Studia Erasmiana Wratislaviensia. Acta Studentium 2010, nr 4.
- Żebrowski, W. (2004). *Współczesne systemy polityczne Litwy, Łotwy i Estonii. Podobieństwa i różnice*. Olsztyn.

Akty prawne

Konstytucja Estonii, tl. z jęz. estońskiego Aarne Puu; wstęp Leszek Garlicki, Piotr Łossowski; Biblioteka Sejmowa, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1997.

Local Government Council Election Act, <https://www.riigiteataja.ee/en/tolge/pdf/506112013004> (01.09.2015 r.)

Zbiory elektroniczne i adresy internetowe

The State Audit Office http://www.estonica.org/eng/prindi.html?menyy_id=1071&kateg=39&alam=48

http://www.estonica.org/eng/prindi.html?menyy_id=1071&kateg=39&alam=48

Law on Riigikogu Elections

http://www.erasmus.uib.no/People/sspkt/Constitutions?Estonian_parliament95.htm

Local Self-government: Definitions, its Position in Public

Administration and Historical Development

http://www.estonica.org/eng/prindi.html?menyy_id=1255&kateg=39&alam=48

<http://www.ee.www/State/welcome.html>

<http://www.nc.ee/english/history.htm>

<http://nc.ee/english/statistics.htm>

http://www.riigikogu.ee/hi_history.html

<http://www.rk.ee/valitsus/vvseng.html>

http://www.uni-wuerzburg.de/law/en_indx.html

<http://www.zzz.ee/tbr/>